

Kultura oświecenia w Polsce

Kultura oświecenia w Polsce

Kultura polskiego oświecenia była bardzo zbliżona i właściwie w dużym stopniu zależna od oświecenia europejskiego. Oświecenie był to ruch intelektualny, przypadający na cały XVIII wiek, polegający na krytyce ustalonych poglądów i postaw, popierający potęgę ludzkiego umysłu i kult wiedzy.

Oświecenie związane jest z głównymi prądami takimi jak krytycyzm, racjonalizm, empiryzm, deizm, a także absolutyzm. Niektóre poglądy oświecenia zauważalne były już w okresie baroku, jednak to właśnie wiek XVIII doprowadził do uwidocznienia się i powstania scentralizowanej formy tych poglądów. Cały okres oświecenia, jako epoki związany jest z takimi wydarzeniami w Europie jak:

- rządy absolutne we Francji i w Anglii,
- rządy dynastii Burbonów i Stuartów.

Oświecenie to epoka, w której do głosu doszły absolutystyczne ambicje władców, wzrasta potęga Rosji za czasów rządów Piotra I oraz znaczenie Prus za czasów króla – Fryderyka Wilhelma I. Dominującą pozycję wypracowuje sobie również Austria, w której rządy sprawuje Maria Teresa.

Epoka oświecenia w państwie polskim związana była z rządami dynastii saskiej – rządy sprawował August II Mocny i August III Sas, jest to okres unii polsko – saskich i rządów ostatniego króla Polski – Stanisława Augusta Poniatowskiego.

Nazwa oświecenia wywodzi się z języka niemieckiego i oznacza wiek oświecony światłem rozumu ludzkiego. Imanuel Kant uważał, że oświecenie oznacza dojrzałość umysłową człowieka.

W oświeceniu położono nacisk na rozwój ludzkiego rozumu. Nastąpił rozwój nauk matematycznych, przyrodniczych i ścisłych. W okresie tym możemy wyróżnić kilkanaście nurtów filozoficznych i religijnych. Nurty te swoją genezę posiadają w epoce baroku, jednak to właśnie uczeni oświecenia doprowadzili do wykształcenia się nowych wizerunków tych nurtów:

- Sensualizm to pogląd dominujący przez całe oświecenie, oznaczał (zmysł), zakładał, że każdy człowiek rodzi się z umysłem przypominającym czystą kartkę – tabula rasa, nabierając doświadczeń życiowych, w trakcie dorastania i całego życia, krata ta wypełnia się poprzez zmysły, które zapisują na tej karcie wrażenia. Uważano, że na świecie istnieje tylko to, co jest postrzegane zmysłami. Do głównych przedstawicieli tego nurtu zaliczają się John Locke i George Berkeley.

- Empiryzm – nurt filozoficzny związany z doświadczeniami żywymi. Według empiryzmu istnieje tylko to, czego człowiek może doświadczyć. Tylko dzięki doświadczeniu można tworzyć naukę, przez co empiryzm odrzuca teologię. Franciszek Bacon uważany jest za głównego przedstawiciela empiryzmu.

- Racjonalizm – pogląd oświeceniowy związany z umysłem, prekursorem całego nurtu racjonalizmu był Kartezjusz i jego słynne stwierdzenie, że Cogito ergo sum – myślę, więc jestem. Według zwolenników tego nurtu ważne jest tylko to, co możemy objąć rozumem.

- Utylitaryzm – kolejny pogląd oświecenia, związany z korzyścią. Człowiek jest tyle użyteczny w świecie ile daje mu określone korzyści. Wartość człowieka ocenia się po tym jak działa, jak wykonuje powierzone mu zadanie.

- Krytycyzm – to pogląd, który negował istnienie Boga, odrzucał dogmaty religijne i wiarę, odrzucał autorytety w tym także kościelne.

- Deizm – to pogląd charakterystyczny dla epoki oświecenia, głoszący, że Bóg stworzył świat, ale w momencie stworzenia przestał w ten świat ingerować. Głównym przedstawicielem tego nurtu był Wolter, który to porównał Boga do zegarmistrza, a świat do mechanizmu zegara. Po nakręceniu przez Boga, zegar zaczyna działać sam, aż do końca świata.

- Ateizm – kolejny pogląd oświeceniowy, a dokładnie nurt religijny, który to całkowicie podważa

istnienie Boga. Głosi, że to ludzie wymyślili sobie postać Boga, którego tak naprawdę nie ma i nigdy nie było.

- Libertynizm – to z kolei nurt obyczajowy epoki, początkowo głoszący tolerancję religijną, później jednak przerodził się w zachowania zmierzające do profanacji religii katolickiej.

Wszystkie te nurty filozoficzne, religijne, społeczne, obyczajowe związane były z głównymi dogmatami i cechami epoki, takimi jak rozwój nauk przyrodniczych, rozkwit muzyki, rozwój nauk ścisłych, rozwój szkolnictwa.

Polskie oświecenie możemy podzielić na trzy główne i dominujące przez cały okres fazy:

- pierwsza faza – wczesna – trwająca od lat czterdziestych do 1764 roku – czyli do wstąpienia na tron Stanisława Augusta Poniatowskiego.

- druga faza – oświecenie dojrzałe – tzw. oświecenie stanisławowskie 1764 – 1795 – do trzeciego rozbioru państwa polskiego i do upadku Rzeczypospolitej, tak naprawdę związane z rządami króla Poniatowskiego.

- trzecia faza – faza schyłkowa oświecenia 1795 – 1822 - była to faza, w której państwo polskie znajdowało się pod zaborami i w którym decydujący wpływ na dzieje naszego kraju odgrywali zaborcy.

Wiele czynników wpłynęło na typową, odmienną charakterystyczną dla całego państwa polskiego specyfikę naszego oświecenia. Spróbujmy nieco bliżej przeanalizować założenia polskiej kultury epoki oświecenia. W 1740 zostaje założenie przez zakon Pijarów – Collegium Nobilum. Głównym założycielem tej szkoły i jej mecenasem jest Stanisław August Poniatowski, który to bardzo starannie dba o rozwój szkolnictwa. Szkoła została przeznaczona dla młodzieży szlacheckiej. Rozpoczęto w niej na bardzo dużą skalę reformę oświaty. Reforma ta związana była z poprawnością języka polskiego. Młodzieży uczęszczającej do tej szkoły zakazywano mówienia i stosowania wszelkiego rodzaju zapożyczeń językowych i makaronizmów.

Kolejnym czynnikiem było powstanie pierwszej Publicznej Biblioteki Braci Załuskich w 1747 roku. Biblioteka ta początkowo składała się ze zbiorów prywatnych braci, następnie jednak poszerzona została o szereg nowych dzieł. Niestety po 1795 roku cały księgozbiór warszawskiej biblioteki wywieziony został do Rosji i nigdy do Polski nie wrócił, został tam prawdopodobnie spalony. Założenie Teatru Publicznego w 1765 roku przez Stanisława Augusta Poniatowskiego w Warszawie jest kolejnym przykładem wpływu kultury oświecenia w państwie polskim. W teatrze tym występowały trzy zespoły: francuski, włoski i polski. Cała plejada gwiazd epoki oświecenia wystawiała swoje dzieła w Teatrze Narodowym m.in. Julian Ursyn Niemcewicz, Franciszek Bohomolec. Kolejnym przykładem wpływu epoki oświecenia jest powstanie szkoły rycerskiej, inaczej Korpusu Kadetów w 1795 roku, pierwszym rektorem szkoły został Stanisław August Poniatowski, a komendantem Księżę Adam Jerzy Czartoryski. Szkoła ta przygotowywała do służby wojskowej, a także zapewniała gruntowną i szeroką wiedzę, kształtowała postawy moralne i patriotyczne. Odegrała ona bardzo ważne znaczenie, bowiem jej uczniowie byli twórcami m.in. podstaw Konstytucji 3 Maja.

Istotnym wydarzeniem polskiego oświecenia był cały szereg czasopism wydawanych na ziemiach polskich (m.in. czasopismo „ Monitor” – wydawane w latach 1765 – 1795).

Czasopismo „ Zabawy przyjemne i pożyteczne” wydawane w latach 1770 – 1777, bardzo ważny organ prasowy, który to starał się uczyć – bawiąc. Tak dobierał tematykę, żeby ludzi dorosłych poprzez zabawę zachęcić do myślenia politycznego. W 1773 r. powstała Komisja Edukacji Narodowej. Pretekstem do założenia komisji było rozwiązanie zakonu Jezuitów. Komisja została powołana przez ten sam sejm, który zatwierdził pierwszy rozbiór Polski. KEN podjęła próby reformy szkolnictwa od poziomu szkół parafialnych, aż do uniwersytetów. Ograniczyła naukę łaciny, wprowadziła lekcję języka polskiego, historii, moralności, prawa, fizyki i geometrii. W skład komisji wchodził najwybitniejsi działacze polityczni i kulturalni tacy jak: Potoccy, Czartoryscy, Poniatowscy.

W roku 1775 powstało Towarzystwo do ksiąg elementarnych. Podstawowym zadaniem tego towarzystwa było zbieranie materiałów podstawowych, elementarnych książek, publikacji i czasopism. Bardzo ważnym czynnikiem odgrywającym dużą rolę w kulturze polskiego oświecenia były tzw. obiady czwartkowe - spotkania cotygodniowe, odbywające się w pałacu królewskim. Na obiadach tych spotykała się ówczesna elita intelektualna i artystyczna. Spędzano je w atmosferze dyskusji na różne tematy

(filozoficzne, naukowe, oświatowe, literackie). Uczestniczyli w nich m.in. obok Stanisława Augusta Poniatowskiego, Adam Naruszewicz, Ignacy Krasicki, Stanisław Trembecki, Józef Wybicki.

Jak już zostało wspomniane, istotną rolę dla rozwoju kulturalnego polskiego oświecenia odegrało również czasopismo „Monitor”. Wydawane było na obszarze całego państwa polskiego. Jego twórcy wzorowali się na angielskim czasopiśmie „Spektator”. Monitor” poruszał bardzo wiele interesujących i aktualnych tematów. Zajmował się problemami społecznymi, politycznymi i obyczajowymi. Jego specyfika polegała na tym, że każdy mógł w nim znaleźć coś dla siebie, artykuły w nim pisane były zarówno dla grupy szlacheckiej, chłopów, magnaterii oraz inteligencji, przez co odegrał bardzo ważną rolę w kształtowaniu kultury polskiego oświecenia. Był bodźcem do zastanowienia się nad sprawami Polski, wśród wszystkich grup społecznych.

Towarzystwo Przyjaciół Nauk – to kolejny przykład wpływu na kulturę oświecenia w Polsce. Towarzystwo poswatało na terenie Galicji, czyli w zaborze austriackim. Główny nacisk kładło na rozwój nauki i literatury, który miał donieść żywotności i trwałości narodu pozbawionego własnej państwowości. Towarzystwo Przyjaciół Nauk postulowało rozwój nauk humanistycznych – historii i języka polskiego w celu przekazania prawdy historycznej, naszej tradycji, kultury i obyczajów młodszemu pokoleniom.

Literatura polska okresu oświecenia bardzo mocno związana była z okresem, w którym przypadało jej powstawać, a dokładniej rzecz biorąc z trzecią fazą oświecenia. Rozwój pierwszej fazy literatury polskiego oświecenia związany był z mecenatem, który sprawował Stanisław August Poniatowski. Był to początek okresu stanisławowskiego. Faza druga, czyli okres rządów króla Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764 – 1795), to prawdziwy rozkwit i ogromne znaczenie, jakie zyskała kultura i literatura polskiego oświecenia. Trzecia faza to faza schyłkowa oświecenia, w której to dopiero zaczynają się uwidaczniać tendencje do tworzenia pod jarzmem zaborcy. Pełny rozkwit tego nurtu zaobserwujemy w okresie pozytywizmu.

Sztuka polskiego oświecenia związana jest z kilkoma fazami, w których każda z faz odegrała decydujące znaczenie.

Pierwsza faza bądź pierwszy etap, to rokoko – występujące w ostatniej fazie baroku aż do lat siedemdziesiątych XVIII wieku, ten rodzaj sztuki charakteryzował się użyciem dużych okien, tiuli, pojawiają się motywy muszli, kwiatów, dekoracyjność, jasne barwy, chińskie ornamenty. Bardzo dobrym przykładem tego typu sztuki jest Pałac Saski w Warszawie. Charakterystyczne dla tego okresu są również piękna porcelana, saskie meble.

Kolejna faza to klasycyzm oświecenia, związany z takimi cechami jak: zdobnictwo, złocenia, wykorzystywanie ornamentów chińskich i egzotycznych w sztuce.

Ostatnia faza to neoklasycyzm, czyli późny klasycyzm. Ten etap w sztuce polskiego oświecenia występuje w nieco mniejszym zakresie, jednak pewne jego cechy możemy zaobserwować także w Polsce. Ten typ sztuki związany jest z motywami dekoracyjnymi, kolumnami, pojawiają się łuki triumfalne. Reprezentowany jest przez szereg pałaców i budowli zamkowych.

Kultura oświecenia w Polsce związana jest z szeregiem reform, głównie reform związanych z rozwojem szkolnictwa, podniesieniem kultury politycznej, edukacyjnej, poziomu świadomości wśród ludności.